

SÁRKÁNYOK A SZIGETEN.

Régészeti adatok a Szent Ábrahám monostor és Ráckeve alapításának problematikájához

TÓTH JÁNOS ATTILA¹Magyar Régészet 12. évf. (2023) 1. szám, pp. 23–36. <https://doi.org/10.36245/mr.2023.1.2>

A Csepel-szigeten található Szentábrahámtelek középkori település, a Szent Ábrahám-monostor, valamint Ráckeve alapítása régóta foglalkoztatja a kutatókat; történetük egymással összefüggő kérdésköre a 19. század óta képezi történeti kutatások és viták tárgyát. Ugyanakkor feltűnő, hogy a régészeti leletanyagot, a terepi megfigyeléseket mennyire nélkülözték a korábbi elméletek. Éppen ezért jelen cikk a történeti adatok és a hozzájuk kapcsolódó elképzelések rövid összefoglalása után az új terepi megfigyelésekre és az előkerült tárgyi emlékekre koncentrál az elmúlt hat évben végzett kutatásaink előzetes összefoglalásával.

Kulcsszavak: Duna, Ráckeve, Csepel-sziget, településrégészet, roncsolásmentes kutatás, középkor

TÖRTÉNETI FORRÁSOK, ELKÉPZELÉSEK

A Szent Ábrahám-monostor és a hozzá kapcsolódó Szentábrahámtelek település, valamint Ráckeve korai történetének problémakörét Miskei Antal több alkalommal is összefoglalta (MISKEI 2007; 2018), a királyi oklevelek kapcsán pedig C. Tóth Norbert tett kritikai észrevételeket (C. TÓTH 2021). A kolostor alapításának körülményeire csak másodlagos bizonyítékok állnak rendelkezésre (MISKEI 2007, 24, 30), legkorábbi lehetséges említése 1211-re keltezhető; az Ábrahám-rendi kanonokok magyarországi megjelenése III. Béla uralkodásához kapcsolódik. Több elmélet is született arra vonatkozóan, hol is volt a Szent Ábrahám-monostor vagy prépostság, illetve később mely szerzetesrendek birtokolták; a szerzetesek 13. század utáni jelenlétére nincs írásos bizonyíték (historiográfiai áttekintése MISKEI 2007, 24–29).

Ráckeve alapításának kulcskérdése, hogy a mai Szerbia területéről érkező rác menekültek mikor és hová települtek, illetőleg letelepedésük valóban elhagyott területen, előzmény nélkül történt-e. Mivel ez a történeti kérdés a mai ráckevei polgárság számára is identitásbeli kérdés, Ráckeve alapítástörténetében fontos helyet foglal el az alapításra, illetve a település kiváltságaira vonatkozó királyi oklevelek elemzése (MISKEI 2015, 2018). Az írásos forrásanyag bősége miatt Ráckeve a magyarországi (mező)városi fejlődés kutatásának egyik mintapéldájává vált. Csak átiratból ismert I. Ulászló 1440. október 10-i oklevele, amely szerint az al-dunai Keve és a mellette fekvő Bálványos és Szkorenovc falvak lakói a török hódítás miatt kénytelenek voltak lakhelyüket elhagyni, ezért „Csepel-szigetünkön, egy bizonyos elhagyott helyen, a Szent Ábrahám pátriárka tiszteletére alapított bizonyos egyház körül és mellett megszálltak, ahol tudniillik – mint mondják – régebben is falu volt, s miután maguknak házakat és lakóhelyeket emeltek és építettek, ugyanott az említett Keve mezővárosban és a hozzá tartozó falvakban élvezett kiváltságokkal és kedvezményekkel éljenek” (MISKEI 2015, 86, Nr 29). C. Tóth Norbert (2021) ugyanakkor diplomatikai vizsgálatnak vetette alá Ráckeve középkori okleveleit. A kizárólag másolatban fennmaradt oklevelek szövegében számos ellentmondást talált, illetve megkérdőjelezte a 18. századi átiratok hitelességét (köztük I. Ulászló 1440. október 10-re keltezett, letelepedést engedélyező oklevélét is), és mindössze 13 oklevél esetében erősítette meg azok hitelességét. A Csepel-szigeti településre vonatkozó, eredetiben fennmaradt oklevelek közül a legkorábbi 1455-re keltezett és V. László adta ki a Szentábrahámtelek, más néven Kiskevi birtokon letelepült rác polgárok javainak és jogainak védelmére (C. TÓTH 2021, 16).

Ráckeve legkorábbi (1487), egyben ikonikus építészeti emléke a késő gótikus stílusú görögkeleti szerb templom (törzsszám: 7229, műemléki azonosító: 7291, további irodalom: MISKEI 2008).

¹ Árpád Múzeum, Ráckeve; e-mail: roncsok@yahoo.com

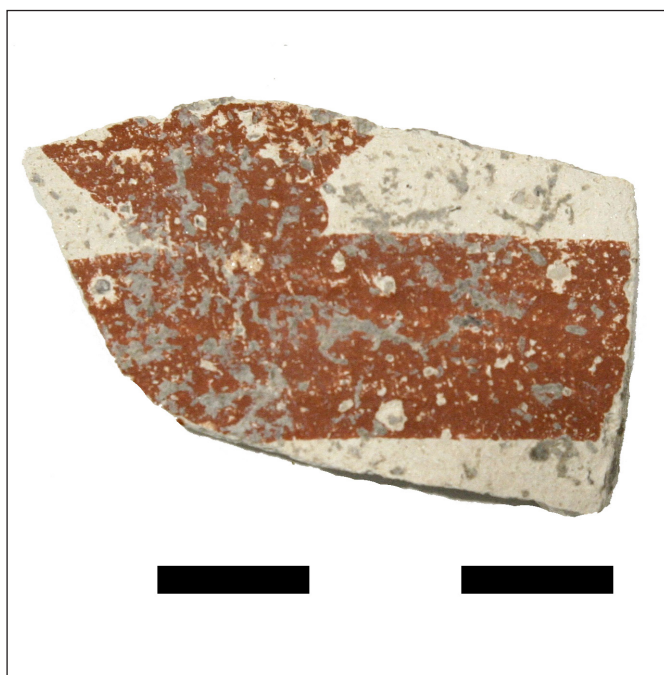
Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

A korábbi régészeti kutatások közül érdemes megemlíteni, hogy Henszlmann Imre 1862-ben „temető kápolnát” tárt fel Ráckevétől északra, illetve számos római köemléket hozott a felszínre (HENSZLMANN 1888). Tettamanti Sarolta 1975-ben végzett leletmentést útépítéshez kapcsolódóan Angyali-sziget HÉV megálló térségében (Ráckevétől északra, Szigetszentmárton közigazgatási területén), és temetőrészletet hitelesített, illetve római kori köemlékeket talált (ekkor került az Árpád Múzeumba az állandó kiállításon „Dávid király dombormű”-ként megnevezett, átfaragott római dombormű). A lelőhelyet a 13–14. századi Szentábrahámtelke faluval azonosította (TETTAMANTI 1975).

TEREPI KUTATÁSOK

A ráckevei Árpád Múzeum 2015 novemberében szerezte meg a területi múzeumi besorolást, aktív régészeti gyűjtőkörrel. Ezzel megnyílt a lehetőség a gyűjtőterületen új régészeti kutatások végzésére. Első feladatunknak a hatósági régészeti nyilvántartásból hiányzó, de szakmailag ismert lelőhelyek azonosítása és bejelentése volt. Így került lehatárolásra és bejelentésre Ráckeve középkori mezőváros történelmi városmagja, valamint több védett műemlék, amelyek egyértelműen régészeti lelőhelyhez kapcsolódnak, mint például a gótikus Nagyboldogasszony templom (a Görögkeleti szerb templom). Ezt követően az egyéb középkori lelőhelyek azonosítására koncentráltunk. A szemlék során GPS-szel bemértünk minden egyes leletet; a lelőhely kiterjedését a leletek, illetve a domborzati viszonyok alapján rajzoltuk meg, és be is jelentettük a közhiteles lelőhely-nyilvántartásnak, ahol a 92187 azonosítót kapta (3. kép).

A 2016 áprilisában végzett terepbejárásakor a HÉV-megálló felőli magaslatot számos téglá- és mészkőtöredék, valamint csontok borították; az észak-dél irányú kiemelkedésen, illetve lejtőjén végig találtunk kerámiatöredékeket. A leletek között volt Árpád-kori és késő középkori is. Kiemelést érdemel egy agyag szövöszéknehezék, két fehér anyagú, vörös festésű töredék (1. kép) és egy orsókarika, amelyet kerekre alakított, átfűrt Árpád-kori cserépből alakítottak ki (2. kép). A leletek többsége késő középkori, sok a tagolt peremű, korongolt fazéktöredék. A lelőhely északi lehatárolását egy későbbi szemlén terveztük elvégezni, erre 2016 decemberében került sor. A néhány napos (mély)szántás rögei akadályozták a haladást, a felszín fagyott volt; ezért nem is törekedhettünk a teljes leletanyag begyűjtésére, csupán a lelőhely északi kiterjedésének megállapítására. A korábbi gabonatáblában a vasúttal párhuzamosan haladva folyamatosan középkori cserepek bukkantak elő. A friss szántás megbolygatta a településen egykor álló paticsházak omladékát, amelyek így kisebb-nagyobb (1–5 négyzetméteres) vörösesbarna foltok formájában a felszínen is megje-

1. kép. Vörös festésű fehér kerámia töredéke

2. kép. Árpád-kori kerámiatöredékből kialakított orsókarika

3. kép. Szigetszentmárton, Angyali-sziget Hév megálló. A lelőhely körvonala és közvetlen környezete

lentek. A lelőhely vasúthoz közeli részén sorakoztak a foltok, amelyek kirajzoltak egy Dunával párhuzamos utcát (kétoldalt épületekkel). A lelőhely középső részén két sor építmény helyett négy sorban mutatkoztak a foltok, amely egy párhuzamos útra vagy még inkább mellékutcára utal. A tavasszal bejárt déli szántóföldön is megfigyeltük a paticsos foltokat, de a lelőhely nyugati felében nem mutatkoztak. Összesen 60 paticsfoltot azonosítottunk és mértünk be GPS-szel. A legészakabbi paticsfoltba ágyazódva maréknyi késő középkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk.

2017 márciusában újabb helyszíni szemlét végeztünk, mivel ekkorra az északi határrész parcelláját is beszántották. A térképen jelzett kis kiemelkedés térségében ismét középkori kerámiát találtunk; kevesebb patics-, néhány kő- és téglatöredék is előkerült. A leletek egy kelet-nyugat irányú mélyedés északi lejtőjéig voltak követhetőek, de a mélyedésben (egykori meder) megszűnt a lelőhely. A HÉV és a műút túlsó oldalán a topográfiai térkép a lelőhelyet is magában foglaló kiemelkedés egy kisebb részletét ábrázolja. Az erdővel borított területen egy kidőlt fa gyökerei között két kerámiatöredéket is megfigyeltünk, ezért úgy gondoljuk, hogy a lelőhely erre a területre, az egykori Duna-part közelébe is áthúzódik. A lelőhely hossza meghaladja az 1 kilométert, területe a 11 hektárt. Déli részén, az Angyali-sziget felé vezető földút vonalától délre kiszélesedik, ettől északra egy régi meder nagyjából észak-déli vonalát követi. Északon és délen is mélyebb terepszint határolja.

2017. január közepén Benda Kálmán közvetítésével drónfotókat kaptunk a lelőhelyről. A HÉV-megálló térségében ezeken a képeken már csak homályos foltok látszódtak (4. kép), mivel decemberi szemlénket

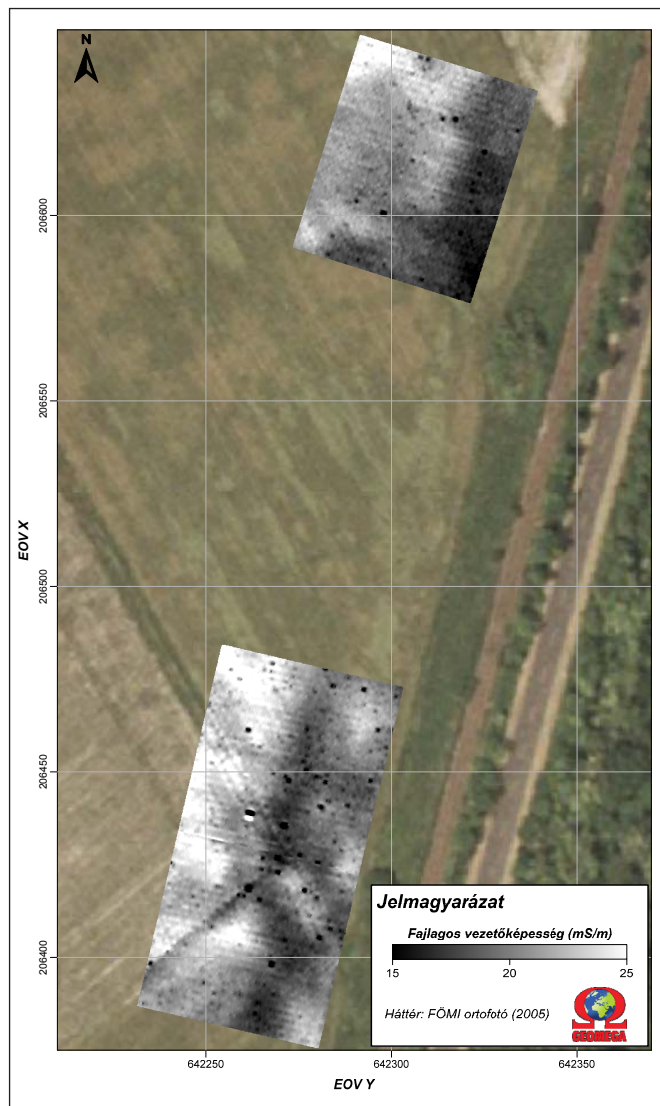
Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

4. kép. Drónfelvétel a lelőhely középső és déli részéről, elmosódott vörösés-barna foltokkal

5. kép. A Google Earth 2017. augusztusi műholdfelvétele

6. kép. Elektromágneses felmérés által észlelt anomáliák (Geomega Kft, 2019)

követően a szántást betárcsázták, széthúzták a korábban élesen kirajzolódó foltokat. A szabadon elérhető műholdképeket (Google Earth) és légi felvételeket (fentrol.hu) átvizsgáltuk, de a terepen megfigyelt paticsfoltok ezeken a felvételeken részletesen nem láthatóak. Egy 2017 augusztusában közzétett műholdképen világos foltokat figyelhetünk meg, amelyek jó átfedésben vannak a paticsfoltok elhelyezkedésével (5. kép).

2019. január végén a Geomega Kft. felajánlásából elektromágneses felmérést végeztünk a lelőhely déli (100×50 m) és északi (60×50 m) részén (6. kép). A fajlagos vezetőképesség térképen halványan látszódnak nagyobb kiterjedésű anomáliák, trendek, továbbá kis vezetőképességgel (fekete) sok kis apró, pontszerű anomália jelentkezik. A déli területen talán utak okozhatják a nagy anomáliákat. Megállapítottuk, hogy a HÉV sínpárjának és elektromos felsővezetékének közelsége lerontotta az eszköz hatékonyságát, ezért a jövőben radarral lehetne eredményesebb munkát végezni.

Az Árpád Múzeum terepi kutatásával párhuzamosan – egymásról nem tudva – a Ferenczy Múzeumi Centrum fémkeresősei is elkezdtek bejárni a területet. Mivel szerződésük idején még nem tudtak az új területi gyűjtőköréről, ezért jóhiszeműen kezdték meg a bejárást. Miután megtörtént a kapcsolatfelvétel, a leletek az Árpád Múzeumba kerültek, valamint a múzeumbarát fémkeresősök a továbbiakban iránymutatásunkkal végezték a keresést, és a fő cél a lelőhely lehatárolása lett. A projektben Meleg József, Tauser Péter és Vinis Zoltán vettek részt. A lelőhely lehatárolását követően a fémkeresős kutatást megszüntettük a környéken. 2020 decemberében múzeumbarát fémkeresősünk, Farkas Péter a HÉV ablakából kitekintve

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

ismeretlen személy által végzett fémkereső tevékenységet észlelt. Bán Szabolcs társaságában kérésünkre megvizsgálta az érintett területet, ekkor néhány újabb lelet került a gyűjteménybe (egy aranyozott bronz sárkány alakú veret is, amelyet alább ismertetünk).

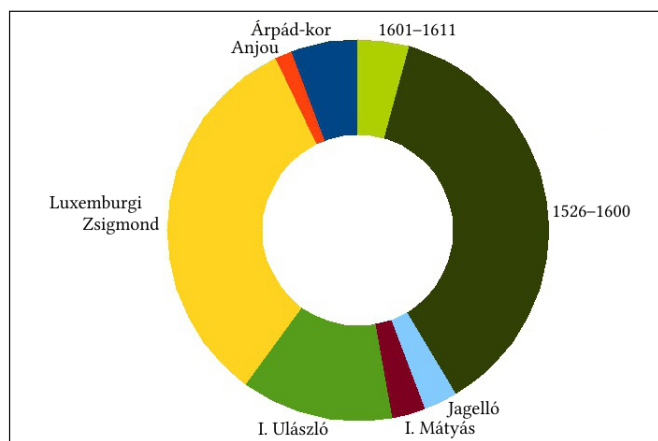
A LELOHELY ÁLTALÁNOS KÉPE A TEREPI MEGFIGYELÉSEK ÉS A LELETEK ELSŐDLEGES MEGHATÁROZÁSA ALAPJÁN

A lelőhely alakját vizsgálva szembetűnő, hogy egy hosszan elnyúló települést találtunk (3. kép). A keleti oldalon a HÉV-vágány és a műút fedi (és valószínűleg jórészt el is pusztította) a jelenségeket. A műúttól keletre, a Ráckevei-Duna irányába lejtőt találunk, amely egy észak-déli irányú nedves árokhoz vezet. A topográfiai térkép szintvonalain jól kivehető, hogy ez egy régi Duna-ág medre, és ettől keletre egy ősi sziget található, amelynek keleti partját ma is a Duna-ág határolja, majd az Angyali-sziget és vele részben összenőve a Vesszős-zátony található a mai meder középső részén. A lelőhely tehát egy egykori Duna-ág melletti magaslaton húzódik, tőle keletre több sziget helyezkedett el; a lelőhely északi vége a szigetek északi, folyásirány felőli felső végénél található. A szigetek menti területek, valamint a szigetek végei feletti és alatti „öblözetek” hagyományosan sokoldalúan használható vízterületek, melyek révek, kikötők, halászhelyek és malmok számára is alkalmasak.

Szembetűnő, hogy a déli területen a leletek szóródása alapján a telepnyomok jelentősen szélesebb területen találhatóak, mint északabbra. A déli területen több kő- és téglatörmelék is megfigyeltünk. Északon egy kis kiemelkedést jelöl a topográfiai térkép; itt is találtunk néhány kő- és téglatöredéket, közelükben kályhaszemet is. Az északi kiemelkedés és a déli kiszélesedés között nagyjából egyenes sávban húzódik a település az egykori Duna-ág mentén. Az említett jellemzők alapján három területet különítettünk el a lelőhelyen belül: egy északi, egy déli, és a kettő közt egy középső zónát. A szemlék során és a fémkeresősök által talált leleteket ezekkel a zónákkal összefüggésben vizsgálva néhány következtetést tudunk levonni a lelőhely korszakaira, a területek használatára vonatkozóan.

Találtunk néhány őskori kerámiatöredéket és egy római bronzérmét is; mivel ezek a leletek nem alkalmasak további következtetések levonására, elemzésünkben a középkorra és a török korra koncentrálnak.

A fémkeresős anyagban magas a késnyél-veretek (elsősorban csepp alakú bronzveretek) és a különböző méretű és formájú csatok aránya, továbbá bronzlemez és öntvénydarabok, általában 1,5–2,5 cm-es méretre töredevezve (valószínűleg a földművelésnek köszönhetően). Az érmék nagy számban fordulnak elő, és térképre helyezve egyenletesen lefedik a lelőhelyet; gyakran kopottak, vannak törött/vágott darabok, ezért egyértelmű, hogy a településen zajló élethez kapcsolódnak, és nem éremkincs részei. A kopott és korrodált érmék pontos meghatározása numizmata szakember feladata lesz, ugyanakkor az előzetes vizsgálat alapján így is keltezni tudtuk a legtöbb érmét (összesen 70 darabot). Az érmék kronológiai megoszlása (7. kép) jól mutatja, hogy a település életében voltak intenzívebb és kevésbé intenzív periódusok. Az Árpád- és Anjou-kor meglehetősen szerényen reprezentált, ezzel szemben Luxemburgi Zsigmond érméi nagy számban megtalálhatóak. Ezek között néhány quartingot azonosítottunk, illetve a denárok között a magyar vágásos változat dominál, a korai, négyes osztású címetípust nem tudtuk azonosítani. A mindössze négy évig uralkodó I. Ulászló érmeiből több van, mint I. Mátyás és a két Jagelló uralkodó vereteiből összesen. Míg az Árpád-kori pénzek kis száma a kevésbé elterjedt pénzgazdálkodással is magyarázható, a 15. század második felének és a 16. század első évtizedeinek alulreprezentáltsága biztosan összefügg a lelőhely használatával. Az 1526 utáni időszak adja a legtöbb érmét, ezek többsége Habs-

7. kép. A beazonosított 70 középkori és kora-újkorai érme kronológiai megoszlása

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

burg-címeres veret, mindössze három akcsét találtunk. A 16. századi sorozaton belül a legkésőbbi (jelenleg) kiolvasható évszám 1578, majd 1633 következik. A 17–18. század alig van jelen az érmékben. Az érmék eloszlását a település szerkezetével kapcsolatos megfigyeléseinkkel együtt mutatjuk be.

ÉRMEK ÉS LELETANYAG

A déli lelőhelyrész a HÉV-peron vonalában húzódik. A kövek és tégladarabok mellett embercsontokat is találtunk. Itt került elő a nem túl számos Árpád-kori kerámiaanyag, valamint a négy Árpád-kori érme közül három darab (ebből kettő III. Béla tálkapénze). A két itt talált aranyozott sárkány alakú veret közül az egyik (8. kép) közeli párhuzamát a zsámbéki dísz-zabla ábrázolásán találtuk meg (LOVAG 2006, 208–211; VÖRÖS 2007). A tárgy fotóját Lovag Zsuzsa megvizsgálta, és a dísz-zablánál valamivel későbbre, a 13. század 2. felére keltezte (a fonat és a sárkány ábrázolása alapján). A második sárkány (9. kép) plasztikusabb

8. kép. Sárkány alakú aranyozott bronzveret (Ltsz.: 2021.2.1)

9. kép. Sárkánnyal díszített aranyozott ezüstitöredék (Ltsz.: 2018.5.2)

10. kép. Ólom zarándokjelvény töredéke az aacheni Mária zarándokhelyről, 13–14. század (Ltsz.: 2021.15.14)

az előzőnél, de ez is egyoldalú nézetű tárgy; keltezését hasonlónak véljük. A 13–14. századra keltezhető egy aacheni Mária (ARADI 2018, 15, 4. ábra) ólom zarándokjelvény töredéke (10. kép), illetve két másik középkori ólom zarándokjelvény is. Bronz, illetve aranyozott bronz könyvveretek (11. kép) és

11. kép. Gót betűs bronz könyvveret töredék (Ltsz.: 2018.1.2)

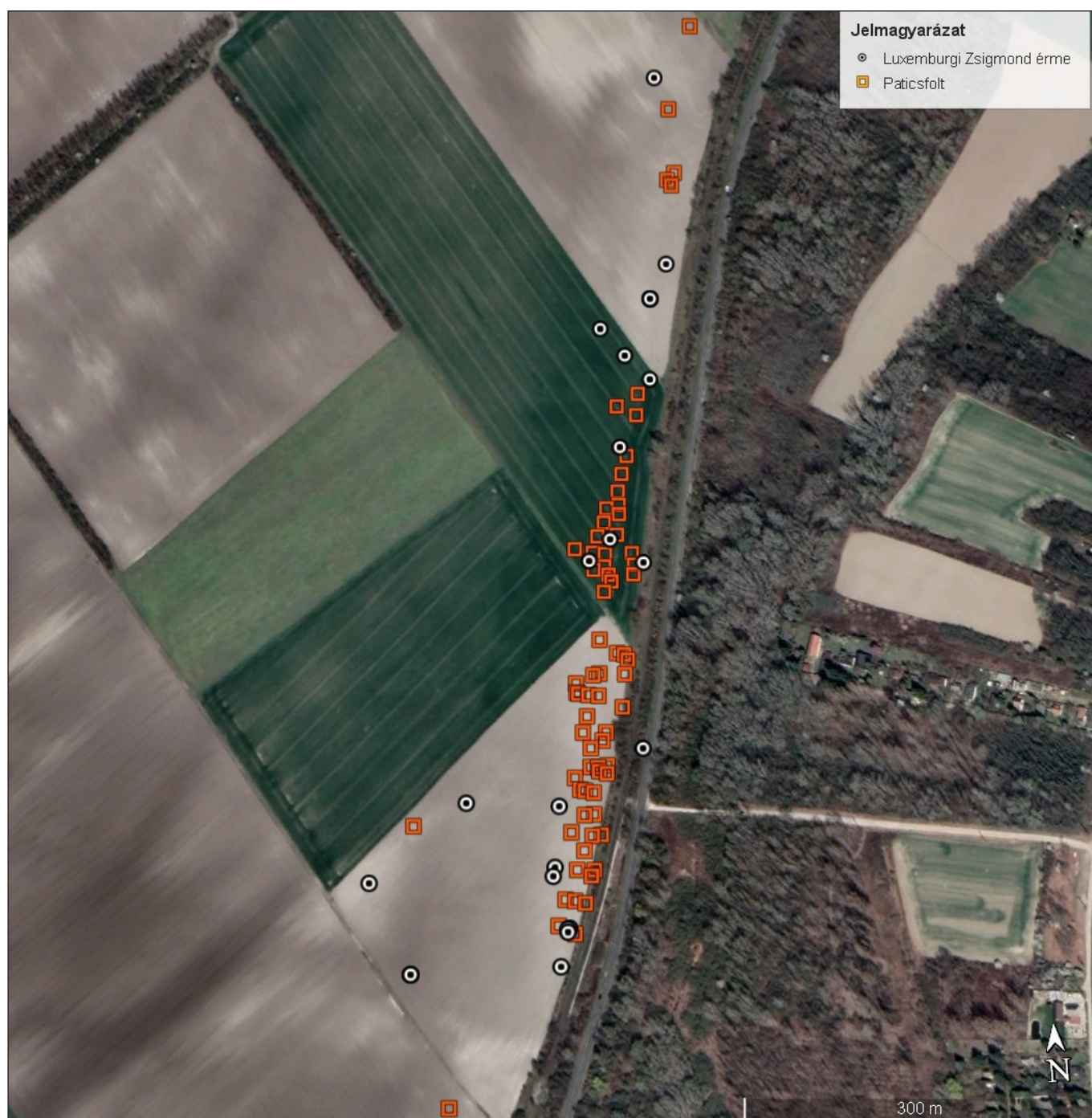

12. kép. Palmattával díszített veret csattal, könyvcsat (Ltsz.: 2022.3.7)

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

egy feltételezhetően könyvcsat (12. kép) is erről a területről származik. Ezek a leletek arra utalnak, hogy a déli lelőhelyrész az Árpád-kortól használatban volt, és a területen egyházi épület állhatott. A III. Béla tálcaképek illeszkednek abba az elméletbe, hogy a Szent Ábrahám-monostort III. Béla idején alapították; ugyanakkor a szerzetesrendekre vonatkozó kérdések eldöntésére a leletek nem alkalmasak.

A középső lelőhelyrészt a paticsfoltok dominálják, bár ezek észak felé a foltok „elfogynak”. Ennek oka azonban a parcellák szántásában is kereshető, mivel mindkét területen a 15–16. századi szürke, foltosan sötét vagy világosszürke házikerámia jellemző, a peremek között vannak tagolt peremű változatok, illetve az oldaltöredékek között bekarcolt sávós példányok. Mivel a késő középkori kerámia egy része kimondottan a paticsfoltokból került elő, azt feltételeztük, hogy a település északi irányú növekedése a 15–16. században történhetett meg. A paticsfoltok és az érmék elhelyezkedését összevetve nagyon jó egyezést találunk Luxemburgi Zsigmond (13. kép) és az 1526 utáni érmék (15. kép) esetében. I. Ulászló korára (14. kép)

13. kép: Luxemburgi Zsigmond érméi és a megfigyelt paticsfoltok szóródása

14. kép. I. Ulászló érméi és a megfigyelt paticsfoltok szóródása

kevesebb érme keltezhető, bár ezek mind a déli, mind a középső és az északi lelőhelyrészen is előfordulnak, de főleg a déli részen, illetve a középső zóna déli felében.

Az északi területet kis kiemelkedés jellemzi. A középső területtel ellentétben itt kő- és tégladarabok is megfigyelhetők, valamint két kályhacsempe-töredéket is találtunk. Mindez egy jelentősebb épületre utalhat a település északi végénél. Az érmék és a kerámiák keltezése azonos a középső területtel, egyedül egy III. Béla tálkapéznz jelenléte mutat eltérést.

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

15. kép. 1526 utánra keltezhető érmék és a megfigyelt paticsfoltok szóródása.

16. kép. Nürnbergi számlolószeton, előlapján központi rózsza körül sugárirányban elhelyezett koronával, hátlapján birodalmi országalma három karéjos keretben. 16. század (Hans Schultes? 1553–84) (Ltsz.: 2019.3.41)

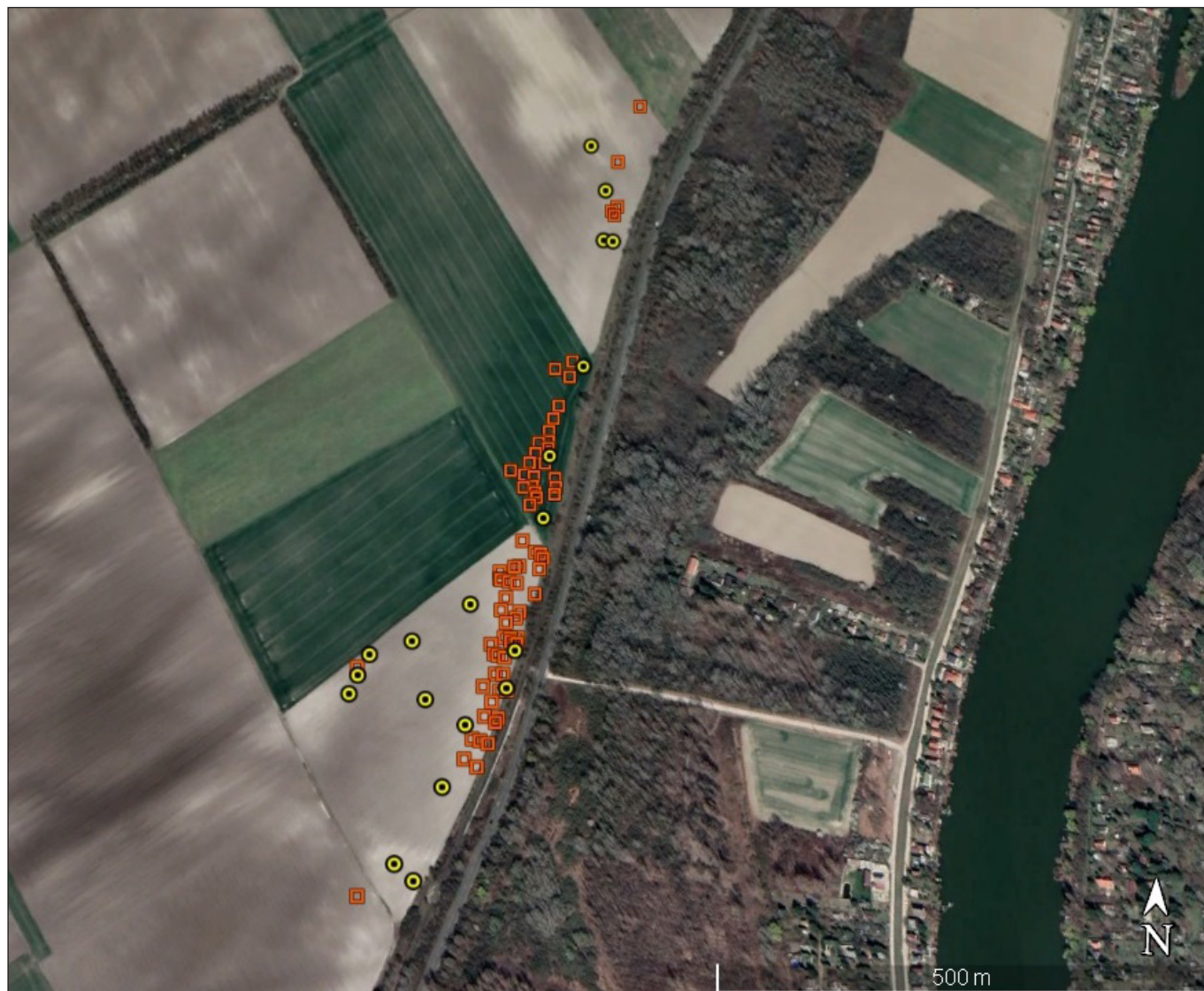
Az ólomplombákat és a kereskedelemhez, kézművességhez kapcsolódható leleteket (egy hajóépítéshez/javításhoz kapcsolódó vas iszkába szeg,² egy lakat,³ egy kisméretű fémmegmunkáló kalapács⁴ és egy nürnbergi számlolószeton;⁵ (16. kép) térképre helyezve azt látjuk, hogy ezek a tárgyak egyrészt a déli lelőhelyrészen, másrészt annak északi előterében, a középső lelőhelyrész paticsfoltokkal sűrűn tarkított déli felében találhatóak. Ebben a térségben három kályhaszem-töredéket is találtunk. A kutatás e kezdeti fázisában még nem állíthatjuk bizonyossággal, de az egykori egyházi épülettől északra lehetett a település kereskedelmének és iparának központja, és ezen a területen módosabb, kályhával fűtött házak is álltak.

² Ltsz.: 2018.1.20.

³ Ltsz.: 2019.3.23.

⁴ Ltsz.: 2019.3.3.

⁵ Ltsz.: 2019.3.41.

17. kép. Ólom gomblövedékek és a megfigyelt paticsfoltok elhelyezkedése

A lelőhelyről 19 ólomlövedéket leltároztunk be (17. kép). Ezek közül csak néhányon látszik a becsapódás egyértelmű jele. A lövedékek öntőcsapos gomblövedékek, többnyire 1,4–1,5 cm-es átmérővel. Eloszlásuk lefedi a teljes lelőhelyet, de elsősorban a déli lelőhelyrészen találhatóak meg. Az ólomlövedékek és a 16. századi érmék elhelyezkedése átfedésben van, ezért az ólomlövedékeket a területen a 16. században történt eseményekhez köthetjük. Lehetséges magyarázatnak tartjuk, hogy az egyházi épületet és talán a település egyes részeit időszakosan katonák használták szállásul, állomáshelyül. A polgári lakosság jelenlétét sem zárhatjuk ki – itt akár a török kori háborúk okozta belső migrációt is érdemes figyelembe venni. A 18. századi térképeken még jelölt egyházi épületet csak a 18. század végén bontották el, hogy anyagát építőanyagként hasznosítsák.

ÖSSZEGZÉS

Ráckeve alapítása szempontjából kitüntetett kérdés, hogy 1440 körül valóban lakatlan volt-e a terület (úgy a mai város, mint a tőle 5 kilométerre északra található Angyali-sziget HÉV-lelőhely). A kerámia, a csatok és a késnyélveretek nem keltezhetőek olyan pontosan, hogy ezt megállapíthassuk. Az érmek között, mint láttuk, kiemelkedően sok Luxemburgi Zsigmond érme, de az anyag zömének jellege jelen adataink szerint inkább a kései periódusából származik. A kevei menekültek néhány évvel Zsigmond halála után érkezhettek a helyszínre (amennyiben elfogadjánk a bizonytalan hitelességű oklevelekbe foglaltakat), így lehetett

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

még birtokukban Zsigmond-érem. Azonban ezeknek a pénzeknek a magas aránya lehetőséget ad a kételyre az „alapítás” dátumát illetően.

A textilplombák között egyértelműen azonosítható egy Tournai-ből származó flamand plomba (18. kép). A kúpos sisakkal fedett torony felett három lilium látható, a torony két oldalán SE és EL betűkkel, a plomba hátlapja hiányzik.⁶ A plomba a Musin-Toropov osztályozásának II. 1B típusába sorolható (MUSIN & TOROPOV 2020, 368), párhuzamai alapján a 14. század második felétől keltezhető, de a 15. század elejénél nem későbbi. A 14. századra keltezhető (GIEDL 2021) egy tizenkét tuskés, köpűs, csillagalakú buzogány töredéke (19. kép), szintén a déli lelőhelyrészről. A felszíni kerámialeletek között talált két vörös festéses fehér kerámia a 14. századra helyezhető (1. kép). Sem a buzogány, sem a textilplomba nem bizonyítja a monostor használatát, de az Anjou-éremmel és a vörös festéses kerámiával együtt a terület valamiféle használatát igazolják a 14. században.

18. kép. Tournai-ből származó flamand posztóplomba a 14. század második feléből (Ltsz.: 2018.6.1)

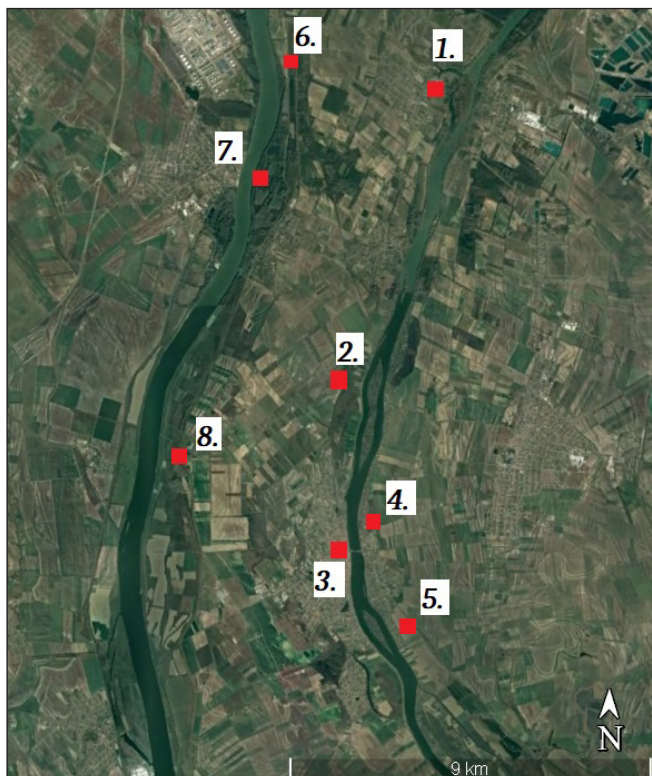
19. kép. Tizenkéttuskés, köpűs csillag alakú buzogány töredéke, 14. század (Ltsz.: 2018.6.22)

I. Mátyás és a Jagellók idejéből jóval kevesebb bizonyíték áll rendelkezésre a lelőhelyen zajló életre. Ennek okát abban láthatjuk, hogy Mátyás alatt kezdték el építeni a mai Ráckeven a görögkeleti szerb templomot gótikus stílusban, valamint a 16. század elején épülnek fel a mai Kossuth utca késő gótikus és reneszánsz faragott kő nyíláskeretei, közöttük az Árpád Múzeum kőtárában őrzött töredékek is (LÖVEI & TÓTH 2018, 6–7). Vagyis a később Ráckeve néven ismert mezőváros ekkor épült fel, tehát a település központja a 15. század végén már a mai városmag területén volt, mintegy 5 kilométerre délre a lelőhelytől.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a Szigetszentmárton, Angyali-sziget HÉV-lelőhely a kései középkorban egy jelentős méretű település lehetett. A hatvannál több paticsfolt a teljes lelőhely területének csak egy részét borította, az út és a HÉV vonala nem kutatható, ezért az épületek száma 120–150 is lehetett, igaz, ezek valószínűleg nem mind lakóházak voltak. Ez alapján az egykori lakosság száma nagyságrendileg egy nagy falunak vagy egy kisebb mezővárosnak felelhetett meg. A lelőhely környezetét megvizsgálva azt találjuk (20. kép), hogy tőle északra, Szigetcsép–Nagy-földek lelőhelyen szintén nagy kiterjedésű, több korszakos, középkori leletekben gazdag lelőhely található a Duna mentén, a Csuplics(Csépi)-sziget partjára.

⁶ Ltsz.: 2018.6.1., valószínűleg azonos MORDOVIN 2021 katalógusának 33. tételével, tévesen Ráckeve-re helyezve.

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

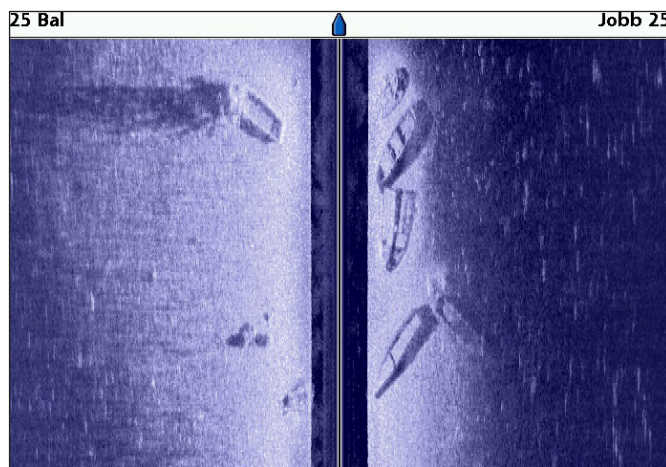

20. kép. Az Angyalisziget HÉV megálló térségében található középkori lelőhelyek. 1. Szigetcsép, Nagy-földek, 2. Szigetszentmárton, Angyalisziget HÉV megálló, 3. Ráckeve, középkori mezőváros, 4. Ráckeve, Külső ráckevei út, 5. Ráckeve, Fanyilas-dűlő, 6. Szigetcsép, Szentmihály, 7. Szigetújfalu, Újfalusi-sziget, Ercsi bencés monostor, 8. Ráckeve, Vívművek.

kori, török kori lelőhely is található, de magán Ráckevén belül eddig nincs bizonyíték megtelepedésre a 15. sz. középső évtizedeiből.

A lelőhely további kutatása a szántóföldi területen, illetve az erdő felőli egykori Duna-parton még lehetséges. Roncsolásmentes műszeres felderítéssel (elsősorban talajradarral), többször, különféle időszakokban ismételt drónfelvételekkel, négyzethálós terepbejárással és régész által vezetett tervszerűen végzett fémkeresős kutatással fontos adatokat gyűjthetnénk a lelőhely szerkezetéről, a település részeinek funkciójáról. A nagy területen hozzáférhető, későbbi városfejlődéssel nem bolygatott lelőhely hasonló jelentőségű helyszín, mint a Tolna megyei Ete mezőváros, ahol szintén éveken át zajlottak interdiszciplináris kutatások Miklós Zsuzsa és Vizi Márta vezetésével (MIKLÓS & VIZI 2013; VIZI 2017; VIZI 2018). A leletanyag teljes vizsgálatát az egyes anyagcsoportok terén szakértő kollégák bevonásával tervezzük elvégezni. A roncsolásmentes anyaggyűjtést később célzott tervátadások, valamint környezettörténethez kapcsolódó természettudományos kutatások is kiegészíthetik, hiszen magyarázatra szorul, miért néptelenedett el a lelőhely, miért lett a mai Ráckeve

nál. Ráckeve–Vízműtelep kisebb kiterjedésű, szintén több korszakos lelőhely, amely két régi sziget között egy árvízától mentes magaslaton, révhelyre alkalmas pozícióban fekszik. Ráckevétől keletre, a Duna-ág bal partján két középkori település is található: a Külső Ráckevei út a Kiskunlacházára vezető műútnál, valamint délen a Fanyilas-dűlő a Kerekzátony-sziget mentén. Ráckeve középkori mezőváros területén az említett műemlékeken túl régészeti tervátadás nem zajlott, a város modern épületeinek többségénél még megfigyelés sem történt az építkezéskor. Újabb régészeti feladatellátásaink során a szerb templom udvarán figyeltük meg egy akna ásását. Itt vastag újkori feltöltés alatt találtunk régészeti leletanyagot tartalmazó kevert réteget (állat- és embercsont-töredékek, kerámiatöredékek, téglatormelék), melyben két I. Ferdinánd denárt és egy törött, 16. századi jellegű Habsburg-érmét találtunk. A kerámiában nem láttunk olyan darabot, amelyet a 15. sz. közepére vagy korábbra keltezhetnénk. Az Eötvös utcában, a vízvezeték cseréje során a már bolygatott betöltést vágták át, de a Sass köz vonalában egy másfél méteres metszetben egy kis méretű fekete kővekből épített útszintet figyeltünk meg, felette zöld mázas kerámialelettel, alatta egy bronzkori telep elplanírozott betöltésével. A műemlékek és a kevés lelet alapján egyelőre úgy tűnik, hogy Ráckeve és Angyalisziget HÉV megálló lelőhely térségében több késő közép-

21. kép. Oldalpásztázó szonárral készült mederfelvétel: csónakok az Angyalisziget nyugati oldalánál húzódó Duna-ág középvonalában. A látómező a középvonaltól jobbra és balra 25 méter.

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

a központ. Az egykori sziget és a mellette található Duna-meder változásainak, használatának vizsgálata nagy valószínűséggel kulcs lehet a kérdésben. Az Angyali-sziget térségében már végeztünk oldalpásztázó-szonáros felderítést, és számos, még merüléssel azonosításra váró anomáliát észleltünk (21. kép), így a szárazföldi, légi, vízi és geofizikai kutatások kombinációjával teljes képet nyerhetünk a településről, illetve a kolostorról.

Eddig egyetlen olyan leletet sem tudtunk azonosítani, amely speciálisan a „rác” bevándorlókhoz lenne köthető; illetve a leletanyag nagyon hasonló a térségben található hasonló korú lelőhelyek anyagához, egyedül a textilplombák, a zarándokjelvények és a két sárkányos veret emelkedik ki a térség szintjéből. Érdemes lenne nemzetközi együttműködésben kutatást végezni a szerbiai Kevevára (Kovin) térségében, megvizsgálni az „anyatelepülés” anyagi kultúrájának sajátosságait.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton köszönöm Jankovich-Bésán Dénesnek és Varga Gábornak, hogy részt vettek a terepbejáráson. Jankovich-Bésán Dénes a kerámia meghatározásában is közreműködött, valamint Rácz Tibor Ákos a vörös festéses fehér kerámiát illetően segített véleményével. Lovag Zsuzsa a két sárkányos veret fotója alapján osztotta meg velem álláspontját. Bán Szabolcs, Farkas Péter, Meleg József, Tausser Péter, Vinis Zoltán múzeumbarát fémkeresősök önkéntes munkáját szintén ezúton köszönöm.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Aradi, M. Cs. (2018). Középkori zarándokjelvények és mellkereszt töredéke a Szulok-gyűjteményből. In Varga, M. & Szentpéteri, J. (szerk.). *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 6, 11–21.

C. Tóth, N. (2021). *Ráckeve középkori oklevelei. Diplomatikai vizsgálat*. Budapest.

Giedl, D. (2021). Csillag alakú buzogányok Pest megyéből. In Rácz, T. Á. (szerk.). *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében*. Szentendre, 222–235.

Henszlmann, I. (1888). Honi emlékeink hivatalos osztályozása. *Archaeológiai Értesítő* 8, 139.

Lovag, Zs. (2006). A középkori bronzművesség emlékei a Dunántúlon. In Mikó, Á. (szerk.). *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2006/4, 190–215.

Lővei, P. & Tóth, J. A. (2018). *Vezető a ráckevei Árpád múzeum kőtárához*. Ráckeve.

Miklós, Zs. & Vizi, M. (2013). *Ete. Egy elpusztult középkori mezőváros Tolna megyében*. Szekszárd, 2013.

Miskei, A. (2007). A Szent Ábrahám-monostor. *Acta Academiae Paed. Agriensis Sectio Historiae* 36, 23–38.

Miskei, A. (2008). *A Ráckevei szerb ortodox templom*. Ráckeve: Sophia Nostra Kiadó.

Miskei, A. (2015). *Ráckevei okmánytár - oklevelek és iratok (15–17. század)*. Ráckevei Múzeumi Füzetek 7.

Miskei, A. (2018). Két középkori kiváltságlevél (Adalékok a „kovini/kevei rácok” 15. századi történetéhez). *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Historiae* 45, 181–193.

Tóth János Attila • Sárkányok a szigeten.

Mordovin, M. (2021). Textilplombák Pest megyéből. In Rácz, T. Á. (szerk.). *Kincskeresés, kaland, tudomány. Közösségi régészeti projektek Pest megyében*. Szentendre, 252–265.

Musin, A. & Toropov, S. (2020). A cloth seal of Tournai found at Czermno (Poland) in the European context. In Florkiewicz, I., Jusupović, A., Musin, A. et al. *The Sphinx of Slavic sigillography – small lead seals of “Drohiczyn type” from Czermno. Material evidence*. Krakko, 355–424.

Tettamanti, S. (1975). Ráckeve – Angyali-szigeti HÉV megálló. *Régészeti Füzetek* 1975, 84.

Vizi, M. (2017). Terepbejárások a Tolna megyei Ete mezőváros területén. In Benkó, E. *Magyarország régészeti topográfiája: múlt, jelen, jövő*. Budapest, 549–562.

Vizi, M. (2018). Komplex régészeti kutatás egy egykori dél-dunántúli mezőváros területén. In Mérai, D. (szerk.). *Genius loci. Laszlovszky 60*. Budapest, 89–94.

Vörös, I. (2007). A zsámbéki román kori díszablák. *Archaeologiai Értesítő* 132/1, 143–186.